

Wie moet Nederlands leren? Taal en systemisch racisme in de Brusselse context

Door Sibò Rugwiza Kanobana

In de huidige multiculturele samenleving is taal veel meer dan een communicatiemiddel; het is een machtig instrument dat sociale en raciale grenzen kan versterken of doorbreken. In mijn onderzoek naar de rol van het Nederlands binnen de Brusselse arbeidsmarkt heb ik gekeken naar de opleiding en tewerkstelling van beveiligingspersoneel bij de Brusselse vervoersmaatschappij MIVB. Ik ontdekte hoe taal, en meer bepaald het Nederlands, in Brussel een symbolische waarde heeft die ingezet wordt voor de handhaving van een maatschappelijke orde. Dit essay reflecteert op de bevindingen van mijn doctoraat en biedt een kritische blik op hoe taalgebruik bijdraagt aan raciale stratificatie, zowel in institutionele contexten als in de bredere samenleving.

In 2016 spoorde de Brusselse overheid - naar aanleiding van de terroristische aanslagen van dat jaar - de MIVB aan om meer veiligheidsmedewerkers aan te werven en in te zetten in de metrostations. Deze aanwervingsgolf werd echter geconfronteerd met een probleem: er waren te weinig gekwalificeerde kandidaten en dat lag vooral aan het beperkte aantal kandidaten dat kon slagen voor een taaltest Nederlands. Om te kunnen werken als veiligheidsmedewerker in Brussel moet je immers slagen voor een B1 test in de andere landstaal dan de taal waarin je onderwijs genoten hebt. In Brussel is dat de facto het Nederlands, aangezien 80% van het onderwijsaanbod in Brussel Franstalig is, en de overgrote meerderheid van werkzoekenden in dat onderwijs scholing heeft gehad. Deze eis blijkt echter een grote barrière te vormen, aangezien het Nederlands dat Franstalige Brusselaars op school leren te beperkt blijkt om te slagen voor de geijkte taaltoets van de federale overheid. Daarom besliste de Brusselse overheid gratis Nederlandse lessen aan te bieden voor de 176 vacatures voor nieuwe veiligheidsagenten.

De opleiding trok een overgrote meerderheid Franstalige Brusselse mannen van allochtone origine aan, maar met de lessen Nederlands werd de opleiding ook meer dan dubbel zo lang. Een opleiding van enkele maanden bevatte namelijk voor de meeste kandidaten 16 weken voltijds les Nederlands. Dat betekent niet alleen een financiële investering van de overheid maar ook een grote investering van de kandidaten zelf. Tijdens mijn onderzoek begon ik me echter af te vragen waarom het Nederlands zo'n prominente rol speelde in de aanwerving aangezien het nauwelijks gebruikt werd op de werkvloer, en dat naast het Frans andere talen zoals het Arabisch en Engels van veel grotere praktische waarde bleken voor het goed uitoefenen van de job.

Tijdens mijn onderzoek ontdekte ik tevens dat in het bedrijf er een duidelijke scheiding bestond die we 'raciaal' kunnen noemen. De personeelsdienst van de MIVB brengt op basis van naamanalyse in kaart wie van het personeel allochtoon is en wie autochtoon. Daaruit blijkt dat er een evenwicht bestaat tussen beide groepen, die elk ongeveer de helft van het personeel vertegenwoordigen. Op zich is dat een mooie reflectie van de Brusselse maatschappij. Beide groepen blijken evenwel in zeer gescheiden werelden te werken. De directie en administratie bestaat overwegend uit 'witte' autochtone mensen, terwijl het dagelijks werk van buschauffeurs, tram- en metrobestuurders, technische teams, loketambtenaren en veiligheidsdiensten bijna volledig bestaat uit allochtone mensen met een migratieachtergrond. Op zich komt dat ook overeen met hoe de bredere maatschappij gestructureerd is, maar tijdens mijn onderzoek bleek het Nederlands als symbool vaak te fungeren als verklaring voor die segregatie, ook al strookte dat geenszins met de werkelijkheid. Zo gaven managers aan dat het onevenwicht bleef bestaan omdat mensen met een migratieachtergrond geen Nederlands wilden leren, ook al bleken heel wat veiligheidsagenten behoorlijk wat Nederlands te kunnen spreken, Nederlandstalige partners te hebben, hun kinderen in het Nederlands naar school te sturen, en zelfs naar de Brusselse rand verhuisd waren specifiek om in een Nederlandstalige omgeving te kunnen leven waar hun kinderen minstens tweetalig zouden worden. Bovendien bleek uit cijfers dat het management van de MIVB helemaal niet zo veel meer tweetalig was dan de lagere echelons van het bedrijf, met zeker in de hogere posities heel wat eentalige Franstaligen zonder certificaat Nederlands. Aan de andere kant dachten veiligheidsagenten dat de top van de MIVB 'helemaal Vlaams' was terwijl slechts een klein kwart van de leidinggevende functies door Nederlandstalige Belgen werd ingenomen. Die perceptie werd ook gedeeld over de politie in Brussel waar gelijkaardige foutieve veronderstellingen over bestaan: de Brusselse politie zou vooral uit Vlamingen bestaan. Hoewel Vlamingen oververtegenwoordigd zijn vergeleken met hun demografisch gewicht in Brussel, zijn ze nog steeds een

minderheid van de politieagenten. Maar in de Brusselse context blijkt telkens weer de 'Vlaming' en bijgevolg het Nederlands in relatie gebracht te worden tot de machtskloof die bestaat tussen autochtoon en allochtoon.

Tijdens mijn onderzoek in 2017 werd er bijvoorbeeld een campagne gelanceerd door de Brusselse arbeidsdienst Actiris, waarbij het populaire Brusselse voetbalfenomeen Vincent Kompany werkzoekenden aanspoorde om Nederlands te leren met de leuze "J'apprends le flamand avec Vincent". Toen Gregor Chapelle, directeur van Actiris, ten tijde van de lancering van de campagne werd geïnterviewd door de Franstalige Belgische omroep RTBF, legde hij uit hoe Vincent Kompany een voorbeeld was voor de doelgroep van de campagne: "Jongeren herkennen zich in hem, want zoals u weet, is er in Brussel veel discriminatie bij het aanwerven van personeel. Vincent Kompany heeft zelf aan het begin van zijn carrière te maken gehad met discriminatie. Hij spreekt dus de mensen aan die wij proberen te overtuigen."

Gregor Chapelle erkent hiermee expliciet dat er racisme is op de arbeidsmarkt en suggereert dat Nederlands leren de oplossing zou kunnen zijn om dat racisme uit te dagen, verwijzend naar Kompany als iemand die racisme lijkt te hebben overwonnen dankzij zijn tweetaligheid. Maar we weten ondertussen allemaal dat Kompany's tweetaligheid en voorbeeldig gedrag hem geenszins beschermt tegen de meest perverse vormen van racisme. Verder suggereert Chapelle echter ook dat deze "werkloze jongeren" nog niet overtuigd zijn van de noodzaak om Nederlands te leren, wat een zekere weerstand impliceert die vergelijkbaar is met wat managers me vertellen binnen de MIVB. Op die manier lijkt tweetalig worden door Nederlands te leren hier het belangrijkste en meent men dat het nodig is om werkzoekenden te moeten overtuigen Nederlands te leren om zo hun kans op de arbeidsmarkt te vergroten. Niet alleen bleek uit mijn onderzoek dat het overbodig is om werkzoekenden te overtuigen, dat zijn ze al, maar ook dat het probleem van racisme wordt aangepakt door het slachtoffer van racisme verantwoordelijk te achten voor het counteren van racisme. Nederlands leren zou er immers voor zorgen dat werkgevers niet meer racistisch kunnen zijn. Een dergelijke redenering legt niet alleen de verantwoordelijkheid om werk te vinden op een racistische arbeidsmarkt bij potentiële slachtoffers van racisme, maar verbindt ook het idee van het leren van Nederlands met het idee dat werkzoekenden hun lot in eigen hand nemen door harder te werken en dat racistische discriminatie uiteindelijk te legitimeren valt, aangezien deze werkzoekenden geen Nederlands kennen.

Maar wie *wel* Nederlands moet leren en wie dat eigenlijk niet hoeft te doen om een job te vinden, lijkt eerder te wijzen op een vorm van systemisch racisme. Niet iedereen moet immers slagen op een toets Nederlands om een legitieme werkzoekende te zijn. In mijn analyse komt namelijk naar voren dat de Nederlandse taal in Brussel fungeert als een symbool van legitimiteit en macht, met associaties gelinkt aan leidinggevend en politie, maar ook dat het aantonen van de kennis van die taal niet voor *iedereen* een noodzaak blijkt te zijn. Voor Franstalige autochtone Brusselaars, alsook de Eurocratische elites en expats die het Engels machtig zijn, is het leren van het Nederlands vaak helemaal geen vereiste of prioriteit, terwijl Brusselaars met een migratieachtergrond en meer bepaald Brusselaars 'van kleur' niet alleen het idee krijgen dat kennis van het Nederlands hen meer legitimiteit geeft als Belgische burger, maar ook telkens er weer verdacht worden geen Nederlands te (willen) kennen, ook al blijkt dat niet het geval.

Bovendien blijkt de manier waarop Nederlands wordt aangeleerd en taalvaardigheid getoetst vaak een status quo te bestendigen. Ten eerste heb je een lesaanbod Nederlands dat georganiseerd is aan de hand van een vast en regelmatig uurrooster, wat betekent dat personen die in shifts werken of onregelmatige werkuren hebben - onder wie een overgrote meerderheid werknemers van allochtone origine - niet kunnen deelnemen aan het lesaanbod Nederlands om hun kennis te verdiepen. Ten tweede blijkt het Nederlands op die werkvloer nauwelijks noodzakelijk waardoor werknemers evenmin de kans hebben om hun kennis al doende in de dagelijkse praktijk bij te schaven. Ten derde hechten de taaltoetsen die gelden als officieel bewijs van hun kennis Nederlands vooral belang aan vorm. De taaltoets bestaat namelijk uit twee delen. Je moet op het eerste digitale deel slagen om vervolgens in een tweede deel je mondelinge vaardigheid aan te tonen. Maar het eerste deel focust op vormelijke kenmerken zoals zinsbouw en grammatica, en als je dat niet goed doet, kan je niet doorstromen naar de mondelinge toets. Bovendien blijkt de toets op mondelinge vaardigheden ook vooral belang te hechten aan vormelijk correct Nederlands waardoor een student die juist antwoordt maar met kromme zinnen minder kans maakt op slagen dan een persoon die naast de kwestie antwoordt maar in mooie grammaticaal correcte zinnen. Uiteindelijk gaat het dus niet over je kennis Nederlands maar over je vaardigheid te slagen voor een specifiek

soort taaltoets. Daarbij is je vlotheid en enthousiasme voor het Nederlands van weinig belang, wel een momentopname waarbij je spellingsregels en grammatica correct toepast. Bijgevolg heb je MIVB-medewerkers met een getuigschrift Nederlands die evenwel geen Nederlands willen of kunnen spreken en heb je MIVB-medewerkers die herhaaldelijk faalden voor de toets - en dus geen getuigschrift Nederlands op zak hebben - maar met wie je een vlot gesprek kan hebben in het Nederlands.

Deze dynamiek beperkt zich niet tot de MIVB; het bedrijf is een microkosmos van bredere maatschappelijke tendensen. In mijn onderzoek heb ik vastgesteld dat zowel de directie als de medewerkers, ongeacht hun achtergrond, vaak terugvallen op stereotiepe discoursen die de sociale ongelijkheid rechtvaardigen. Zo worden Vlamingen vaak gezien als de essentie van wie autochtoon is, en gepresenteerd als hardwerkende, meertalige burgers, terwijl allochtonen worden gezien als onbekwaam of minstens onwillig om zich aan te passen, ondanks het feit dat in mijn onderzoek veel allochtone veiligheidsagenten enthousiast waren om Nederlands te leren, vaak behoorlijk vlot waren en ook vaak overgekwalificeerd waren, met diploma's hoger onderwijs en meertaligheid als troeven.

Tot slot toont mijn onderzoek aan hoe taal in de Brusselse context functioneert als een machtsinstrument dat sociale en raciale hiërarchieën in stand houdt. Door 'witheid' te essentialiseren als 'Vlaams' en systemisch racisme te verantwoorden als het logische gevolg van Nederlands onkundige allochtonen, blijven deze machtsstructuren onaangetast, ook al blijken heel wat allochtonen *wel* Nederlands te spreken. Deze inzichten zijn niet alleen relevant voor de MIVB of Brussel, maar weerspiegelen bredere maatschappelijke uitdagingen in tal van westerse contexten waar taal al te vaak wordt ingezet als het excuus ter verantwoording van discriminatie. Het is cruciaal dat we erkennen hoe subtiele vormen van macht en discriminatie verweven zijn met taal en hoe we denken over taalvaardigheid, en dat we strategieën ontwikkelen om deze dynamieken te doorbreken. Alleen zo kunnen we werken aan een rechtvaardigere samenleving waarin taal geen barrière vormt, en al zeker niet de Brusselse tweetaligheid, maar een brug kan zijn naar gelijkwaardigheid.

Kanobana, S. (2022). *Serving the white order: making bilingual security workers in Brussels*. Ghent University. Faculty of Arts and Philosophy, Ghent, Belgium. <https://biblio.ugent.be/publication/8734470>

Dit artikel is eerder gepubliceerd in gepubliceerd in *Impuls* in januari 2025, het Oud-leerlingentijdschrift van het Sint-Jan Berchmanscollege te Brussel.

Sibo Kanobana is doctor in de sociolinguïstiek en auteur. Hij doceerde in de sociolinguïstiek en postkoloniale studies aan de Universiteit Gent en doet dat nu aan de Open Universiteit van Nederland.